

Důchody pro Husákovy děti

aneb penzijní reformou ke spravedlivějším důchodům a znalostní ekonomice

abstrakt:

Český důchodový systém potřebuje zásadní reformu, která by reagovala na nepříznivou demografickou situaci. Reforma by měla směřovat ke změně hodnotového žebříčku společnosti a k zodpovědnému rodičovství a využívat přirozenou mezigenerační solidaritu.

Penzijní reforma je v posledních letech mnohokrát skloňované téma jak ve sdělovacích prostředcích, tak v kampaních politických stran. Jak by ne, vždyť se jedná o obrovské peníze: každý zaměstnanec dnes přispívá důchodcům 28 % své mzdy. Novináři i politici probírají ze všech možných stran především tzv. opt-out: vyvedení části povinných sociálních odvodů na soukromé penzijní spoření. Začátkem června představila tzv. druhá Bezděkova komise pro reformu penzí doporučení týkající se penzijní reformy. Na doporučení je znát, že v komisi měli hlavní slovo zástupci penzijních fondů. Ve hře jsou ohromné kapitálové prostředky a o ty se penzijní fondy nemohou nepřihlásit.

Základní problém: nepříznivý demografický vývoj

Je zarážející až nepochopitelné, jak málo se média věnují příčině a základnímu problému penzí: nepříznivému demografickému vývoji u nás a v Evropě vůbec. Maximálně to konstatují jako fakt, který ale penzijní reforma nevyřeší. Přitom penzijní reforma může zásadním způsobem řešení demografického problému automaticky přispět [1]. Způsobů je celá řada, mne zaujal jeden a to, aby **zaměstnanci mohli část svých sociálních odvodů přímo určit na důchod svým rodičům.**

Reforma je zvláště důležitá pro mou generaci narozených v sedmdesátých letech, neboť sílí obavy, že si zaplatíme důchody dvakrát: Jednou teď, když platíme důchody generacím našich rodičů a prarodičů a podruhé v našem stáří sami sobě, neboť stávající státní důchodový systém bude v té době už neudržitelný, a my budeme nuceni si na velkou část svých penzí sami naspořit.

Nespravedlnost současného důchodového systému

Současný důchodový systém je založen na „zásluhovosti“, která je však polovičatá a vlastně pokrytecká. Počítají se zásluhy občana na zajištění důchodů generaci jeho rodičů, ale vůbec se nepřihlíží k zásluhám na zajištění jeho vlastních důchodů. To lze změnit mnoha různými způsoby, např. snížením sociálních odvodů podle počtu vychovávaných dětí [2], nebo další způsob navrhuje V. Bezděk (a podobně J. Rusnok): "fiskálně neutrální změna struktury daní: zavedení výrazných slev na dani (s možností negativní daně) z příjmu fyzických osob za dítě kompenzovaných adekvátním zvýšením DPH." [3]

Nyní velmi preferovanou formou je „spoření“ na důchod v penzijních fondech, stabilita uložených peněz však může být ohrožena turbulencemi finančních krizí. Naopak z myšlenky přímo určit část svých sociálních odvodů svým rodičům je cítit zdravý selský rozum. Důchody přece nejsou vypláceny z nějakých úspor důchodců, ale pouze ze sociálních odvodů lidí, kteří jsou v produktivním věku a odvádějí daně. Rovněž výplaty z penzijních fondů jsou závislé na tom, kolik bohatství vytvoří lidé v aktuálním čase. Penzijní reforma by tedy vždy měla směřovat k tomu, aby bylo co nejvíce vybráno na sociálních odvodech, resp. aby bylo v zemi vytvářeno dostatečné bohatství. Tento fakt znal již moudrý král Šalamoun, který tvrdil: „V množství lidu spočívá důstojnost krále, kdežto úbytek národa je zkáza pro

vládce“ (Příslaví 14,28). Pro naši dobu by se slušelo doplnit, že důstojnost spočívá v množství **lidu vzdělaného**.

Znalostní ekonomika

Kdyby se naše generace dozvěděla včas o tomto pravidle tvorby důchodů, bude mít další pádný motiv investovat čas a prostředky do výchovy a vzdělání svých dětí, neboť je pak větší naděje, že z nich budou dobří pracovníci, a přispějí tak vlastně automaticky i k rozvoji znalostní ekonomiky [4]. Možná si i leckdo odřekne nějaký luxus a raději se pokusí mít dětí více. Nevím, zda je to dobrá známka o naší společnosti, ale každopádně je známé, že v ní tyto „počty“ fungují velmi rychle. Vzpomeňme si na předvolební plakáty M. Kalouska se slibem, že zajistí razantní zvýšení sociálních dávek: zdvojnásobení rodičovského příspěvku a prodloužení jeho vyplácení na 4 roky. V mnoha případech právě splnění tohoto slibu v roce 2006 bylo pomyslným závažím, které převážilo mezi větším pohodlím s méně dětmi nebo snažením se o dalšího potomka. Malé změny zavedené tehdejším ministrem sociálních věcí P. Nečasem v r. 2007 zase rychle vedly v řadě rodin k tomu, že se snaží mít další dítě již za dva roky. Obdobně změna sociálního systému začátkem sedmdesátých let vedla k „baby-boomu“, tzv. generaci Husákových dětí. „Baby boom“ dávám do uvozovek, neboť i v sedmdesátých letech porodnost jen krátkodobě a málo překročila hodnoty potřebné pro prostou reprodukci obyvatelstva. Ať se nám to líbí nebo ne, naše společnost prostě na tyto pravidla reaguje velmi citlivě a rychle. Na příkladu sociálních dávek prosazených G. Husákem a M. Kalouskem je vidět, že Češi velmi dobře reagují na systémové nástroje státní sociální politiky. Abych nebyl nesprávně pochopen, nepřimlouvám se zde o další zvýšení sociálních dávek. Jde mi o **zmírnění znevýhodnění rodin s dětmi v současném systému daní a sociálních odvodů**. Za sto let se možná budou děti v dějepise učit o pošetilosti současných systémů. Znevýhodnění rodin s dětmi nemusí být na první pohled patrné, zcela jasné je však pro toho, kdo se rozhoduje zodpovědně vychovávat víc dětí než jedno nebo možná ještě dvě. Vezme-li to čistě ekonomicky, a tak je vychovávána většina lidí v této zemi, vesměs do toho nejde.

Mezigenerační solidarita

Zavedení možnosti určení části svých sociálních odvodů přímo na důchod svým rodičům by učilo obyvatele již pozapomenuté přirozené mezigenerační solidaritě. Tuto možnost navrhl již v roce 1985 Paul Demeny ve své studii o propopulační politice v zemích s nízkou porodností [5], na níž mne upozornil senátor za Prahu 5 Miroslav Škaloud. P. Demeny nejprve varuje před úvahami o propopulační politice na základě demografických prognóz, neboť skutečnost může být zcela nečekaná, prognózami nepředpovězená, a dokládá to na příkladech. Na druhou stranu však píše, že „extrémní situace vykazované některými dnešními porodnostními diagramy - např. plodnost okolo 1,3 ve střední Evropě - jsou znaky sociální patologie, které by se zdály volat po energických protiopatřeních.“ Závěrem uvádí čtyři institucionální reformy, které povedou spíše ke změně hodnotového žebříčku společnosti a zodpovědnému rodičovství, než k přímému zvyšování porodnosti bez širších souvislostí a výrazně zatěžující rozpočet. Ve zkratce tyto čtyři reformy jsou:

1. Zvýšení úlohy rodičů ve vzdělávání dětí. Tento bod je obzvláště bolestně aktuální, neboť v září má být na školách spuštěna sexuální výchova, která je velmi necitlivá k dětem.
2. Posílení ekonomické bezpečnosti a statusu osoby starající se o děti v rámci jádrové rodiny. Např. prostředky vložené do sociálního zabezpečení jedním z rodičů rovně případnou oběma. To je mj. obsahem doporučení i současné Bezděkovy komise.
3. „Propojit starobní ekonomické zabezpečení s předchozím plodným chováním ... to by se mohlo nejlépe provést vyhrazením vhodně určené části povinných příspěvků na

sociální zabezpečení jednotlivců pro transfer jejich žijícím, ale penzionovaným rodičům.“ Mezi první šířitele tohoto principu v Česku patřili dva bývalí čelní představitelé ministerstva práce a sociálních věcí: Marián Hošek a posléze také Petr Nečas.

4. Posílení vlivu rodin s dětmi v politickém systému. Děti by neměly být ponechány bez hlasovacího práva až do svých 18 let, ale umožněme rodičům, aby je do té doby v jejich volebních právech zastupovali.

Nezbytnost reformy

Pro zavedení přímé mezigenerační solidarity se asi objeví hodně „ale“. Například bude nutné znovu zavést **společné zdanění manželů**, na jehož základě bude možné převádět část sociálních odvodů rodičům z obou stran. Dále bude nutné rozšířit platby i na **pěstouny a jejich schovance**, protože zvláště v současnosti narůstá počet rodin, které děti mít nemohou. Leckdo tedy bude chtít zahrnout tuto metodu jako příliš složitou, ale v současné informační společnosti lze i složitý systém snadno a levně automaticky zpracovávat, zvláště když by výběr daní a zdravotních a sociálních odvodů prováděl jediný úřad. Je třeba poznamenat, že jde jen o jednu z rozmanitých cest na zajištění důchodů. Mohou se stát případy, že dítě nebo schovanec zemře dříve než jeho vychovatel, nebo že se odstěhuje natrvalo za hranice. Rizika zde jsou, stejně jako u soukromého spoření na důchod. Kolik jen bylo v dvacátém století náhlých znehodnocení měny. Už i Husákovy děti mají v paměti vzpomínku na výrazné znehodnocení vkladů v devadesátých letech. Základním pilířem penzí tedy jistě zůstane průběžný systém a to zdůrazňuje i tzv. Bezděkova komise.

Stávající systém penzí potřebuje reformu i proto, že podporuje ty, kdo jen pracují a nemají děti a vlastně trestá ty, kdo mají děti a starají se tak o zabezpečení budoucích důchodů všech. Uvádím zde příběh rodiny, ve které vyrostlo devět dětí a jejich maminka tedy kvůli současnému systému má malý důchod. Do penzijního systému tak z této rodiny přispívá nebo bude přispívat o dost více plátců než je běžné a přitom se to na důchodech rodičů neprojeví. V příběhu jsem vymazal jména, aby jej nebylo možné zneužít. Tento příběh jsem posílal již v roce 2008 tehdejšími ministrům financí a sociálních věcí M. Kalouskovi a P. Nečasovi a řadě dalších politiků a úředníků. Tehdy tuto přímou mezigenerační solidaritu neprosazovala žádná politická strana. Před květnovými parlamentními volbami ji už měly v programech strany tři. Dvě z nich, ODS a TOP09 se staly dokonce vládními stranami, přičemž TOP09 měla tuto reformu ve svém programu asi nejpropracovanější. **Výhody této reformy, stejně jako i dalších Demenyho reforem jsou obrovské: je jasná a jednoduchá pro občany, málo zatěžuje státní rozpočet a může mít nulové náklady na tzv. přechodné období. Je také velmi nadějně, že by tato reforma získala podporu napříč politickým spektrem,** aspoň se to tak zdá z reakcí na můj dopis. Kromě zmiňovaných ODS a TOP09 ji podporuje řada zastupitelů za ČSSD. Byl to pan místopředseda senátu M. Štěch, který mne povzbudil k úpravě mých dopisů do článku, který teď čtete. Na druhou stranu nevýhodou pro státní úřady je, že tvorba detailních pravidel vyžaduje hodně přemýšlení a doladování. Tento úkol leží na bedrech nového ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka právě z TOP09. Přejme mu k tomu moudrost a trpělivost.

[1] A naopak stávající důchodový systém je jednou z příčin nízké porodnosti. Není jedinou. Další uvádí ve své nekonvenční analýze J. Pánek z Historického ústavu Akademie věd ČR, viz článek “Jsme všichni v Evropě na jedné lodi” Akademický bulletin č. 3, 2010, <http://abicko.avcr.cz/cs/2010/03/03/> .

[2] M. Potůček, "Děti? Starost, radost", Ekonom, č.24, str. 24, 17.6.2010, <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/martin-potucek.php?itemid=10114> příloha ke stati J. Pravce a B. Hrušky "Důchodová reforma. Hýčkejte si své děti" <http://ekonom.ihned.cz/c1-44306230-hyckejte-si-sve-deti>

[3] Zápis č. 5 z jednání Poradního expertního sboru ministra financí a ministra práce a sociálních věcí (2.3.2010)

[4] Pojmem "znalostní ekonomika" se obvykle myslí ekonomika, která maximálně využívá lidský kapitál (znalosti, zkušenosti, dovednost). Zájem o znalostní ekonomiku pak pramení především z toho, že se očekává,

že tato ekonomika vykazuje vysokou přidanou hodnotu (je velmi produktivní) a tato hodnota pramení do velké míry z lidského kapitálu. Proto se v tomto typu ekonomiky mohou platit vysoké mzdy a existuje v ní vysoký životní standard. Podle Jana Švejnara, www.jansvejnar.cz
[5] P. Demeny, "Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance, and Prospects." Population and Development Review, A Supplement to Vol. 12, Cambridge University Press, str. 335-358, 1986.

Můj příběh

Je mi 62 let, manželovi 64. Narodilo se nám 9 dětí. Žijeme v malém městečku s nejmladším 17letým synem. 5 synů je ženatých, dvě dcery vdané, nejstarší syn zahynul při autonehodě. Máme 15 vnoučat.

Pracovala jsem jako účetní tři roky po ukončení střední zemědělské školy. Potom jsem se až do důchodového věku starala o děti a domácnost. A starám se dosud. Když se ohlédnu zpátky, jsem moc ráda, že jsem mohla být s dětmi doma. Zvykli jsme si na jeden plat a na to, že si leccos vyrobíme sami, naše děti nikdy nechodily do školní jídelny. Podařilo se nám za pomoci přátel a spolu s dětmi postavit dům. Před tím jsme bydleli 11 let v paneláku a mám hezké vzpomínky na to, jak jsme pro děti stavěli u paneláku hřiště nebo si chodili hrát do blízkého

lesa. Sedával nás houf maminek s dětmi v pískovišti, ale za pár let šla většina mamin do práce a na soudcování fotbalu a sporů mezi dětmi jsem tam často zbyla sama. Bavilo mě to, byla jsem ráda, že jsem blízko svých dětí a znám jejich kamarády. Nebylo mi zatěžko vzít ke svému houfu děti do hry nebo do lesa ještě další děti, jejichž rodiče byli unavení z práce a neměli už náladu vymýšlet hry. Založili jsme s manželem před 30 lety oddíl Cvičení rodičů s dětmi. Přišlo nám normální, že jsme se věnovali i dalším dětem a jejich rodičům. Musím říct, že jsme nikdy neměli nouzi, že všechny naše děti mohly vystudovat střední školu a sedm z nich i vysokou školu. (nejmladší syn studuje úspěšně střední školu a na vysokou se chystá). Píšu to jako důkaz toho, že bylo moc dobré, že jsem se mohla dětem věnovat a nemusela jsem chodit do zaměstnání.

Přála bych každé mámě, která chce být s dětmi doma, aby tu možnost měla. Aby jí nečekalo za celoživotní námahu takové překvapení jako mě, když mě přišel výměr důchodu 2 080 Kč, dnes mám 3 194 Kč. Tenhle dopis nepíšu proto, abych měla větší důchod. Zatím mně stačí a kdybych potřebovala víc, děti mě podpoří. Píšu proto, aby byla oceněna práce rodičů, kteří dají přednost péči o děti před zaměstnáním. Moje zkušenost je, že je to dobré rozhodnutí a při té krásné práci s dětmi by žádnou mámu nemělo znepokojoovat, že na stáří budou její děti víc přispívat těm, kteří pro práci na děti neměli čas.

napsáno v listopadu 2008 (aktualizováno v srpnu 2010)

Ohlasy

odpověď pracovníků Bezděkovy komise, 18. února 2010:

Vážený pane,

PES vznikla před několika týdny jako poradní sbor MF a MPSV k přípravě návrhů opatření v oblasti reformy důchodového systému. Předpokládá se, že skupina vedená Vladimírem Bezděkem jednak provede aktualizaci výpočtů dlouhodobých projekcí fungování stávajícího systému a jednak, že navrhne několik variant možností jak tento systém do budoucna reformovat.

Je dnes poněkud předčasné odhadovat, kterým směrem se tyto reformní návrhy budou ubírat. Nicméně očekávám, že bude mezi diskutovanými i varianta, která se bude zabývat tím jak v podstatě zmírnit jistou nevstřícnost vůči rodině a výchově dětí založenou v dnešním důchodovém

systemu. Je totiž více než zřejmé, že i do budoucna zůstane rozhodujícím tzv. průběžně financovaný pilíř důchodového zabezpečení. Jeho podstata v zásadě není finanční, nýbrž je to mechanismus k zajištění mezigenerační solidarity. Aby tento mechanismus mohl i do budoucna spolehlivě fungovat, neobejde se bez přirozeného a početně vyváženého střídání generací. Pak **je jasné, že děti jsou de facto jediným reálným příspěvkem k dlouhodobé udržitelnosti tohoto pilíře.** Odtud tedy plyne i úvaha o potřebě zahrnout tuto skutečnost do parametrů systému. Do jaké míry a jakou formou se nakonec tyto úvahy objeví v návrzích odborné skupiny PES je těžké dnes předvídat. Nicméně jsem si jist, že budou seriózně zvažovány.“

z odpovědí senátorů a senátorek

Vážený pane inženýre,

děkuji Vám za mail z 6. června, ve kterém se vyslovujete k reformě penzijního systému. Chtěl bych Vás ujistit, že většina myšlenek obsažených ve Vašem mailu je mi blízká, či alespoň sympatická, a to ať již se jedná o dnešní znevýhodnění rodin s více dětmi, či o možnost část svého odvodu sociálního pojištění předurčit na výplatu důchodu právě svých rodičům (pěstounům).

Diskuze o podobě penzijní reformy nepochybně dlouhodobě sledujete, a tak jste tedy nemohl přehlédnout, že výstupy tzv. Bezděkovy komise č. 2 – nebo-li PES jdou poněkud jiným směrem, než kam cílí Vaše návrhy.

O její výsledné podobě však ještě není ani zdaleka rozhodnuto – zatím se o jejich variantách začíná spíše diskutovat. Je tu nepochybně prostor – zejména v médiích – předložené návrhy podrobit analýze a případně navrhnout možné směry, kudy by se měla její finální varianta ubírat. Měl byste této možnosti naplno využít, a pokusit se přesvědčit další o jejich užitečnosti.

S pozdravem,

Milan Štěch, 17.6.2010
